
Bernhard Grümme, Manfred L. Pirner (red.), *Religionsunterricht weiterdenken: Innovative Ansätze für eine zukunftsfähige Religionsdidaktik*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2023, ss. 315.

Redaktorzy recenzowanej publikacji, prof. Bernhard Grümme wykłada pedagogikę religii i katechetykę na Wydziale Teologii Katolickiej Uniwersytetu w Bochum i prof. Manfred L. Pirner ewangelicką pedagogikę religii na Uniwersytecie Friedricha-Alexandra w Erlangen-Norymberdze. Seria „Religionspädagogik innovativ” („Innowacyjna pedagogika religii”) została zapoczątkowana 10 lat temu tomem „Religionsunterricht neu denken” („Nowe spojrzenie na lekcję religii”). Od samego początku seria ta miała wysokie aspiracje: powinna być innowacyjna, łączyć aktualne badania, teorię i praktykę oraz łączyć różne formaty, takie jak zeszyty ćwiczeń i artykuły naukowe w jednej serii. Seria „Religionspädagogik innovativ” („Innowacyjna pedagogika religii”) postrzega siebie jako forum dla tworzenia sieci teorii i praktyki pedagogiki religii, obejmuje perspektywy międzywyznaniowe, międzyreligijne i międzynarodowe oraz uwzględnia różne etapy kształcenia nauczycieli. „Religionspädagogik innovativ” uwzględnia główne zmiany w dziedzinie polityki społecznej i edukacyjnej, a także w naukowo-teoretycznym obrazie pedagogiki religii w ostatnim czasie i nadaje ton przyszłościowym badaniom i nauczaniu pedagogicznoreligijnemu.

Po 10 latach tom „Religionsunterricht weiterdenken” („Spojrzenie perspektywiczne na lekcję religii”) zawiera krytyczne uwagi na temat rozwoju pedagogiki religii w zmieniających się warunkach społeczno-kulturowych. Niniejszy tom ma charakter małego jubileuszu. Redaktorzy w swoim założeniu wzięli pod uwagę również perspektywę międzynarodową pedagogiki religii z anglojęzycznym streszczeniem do każdego tomu. Niewątpliwie podjęli się oni bardzo ambitnego projektu. Okres 10 lat to sporo czasu. W międzyczasie seria ta ugruntowała swoją pozycję w pedagogice religii. Po opublikowaniu 54 tomów i zaplanowaniu kolejnych, stała się jednym z głównych punktów odniesienia w badaniach nad pedagogiką religii. W publikacjach podjęto wiele dyskursów, otworzono wiele debat i zainicjowano interesujące dyskusje. Fascynujące jest to, że na przestrzeni lat wiele z tych debat toczyło się również wewnątrz serii wydawniczej, tj. pomiędzy poszczególnymi tomami. Nie świadczy to o wąskiej autoreferencyjności, ale przede wszystkim o znaczeniu problematyki dotyczącej nowego spojrzenia na lekcję religii i jej dydaktyczny wymiar. Seria ta osiągnęła wyczyn polegający na mniej więcej utrzymaniu równowagi między artykułami badawczymi a podręcznikami, czego świadectwem jest recenzowany tom. Autorzy poszczególnych artykułów naukowych zawartych w niniejszym tomie podejmują bardzo szerokie spektrum zagadnień pedagogicznoreligijnych. Oprócz przedmowy Bernharda Grümme i wprowadzenia Manfreda L. Pirnera, obszerna publikacja zawiera 22 opracowania zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym.

W części pierwszej (A) dotyczącej edukacji permanentnej, Hans Mendl reflektuje problematykę performatywnej i Norbert Brieden konstruktywistycznej dydaktyki religii.

Hanna Roose podejmuje z kolei rozważania na temat teologizowania z dziećmi i młodzieżą a Karlo Meyer o międzyreligijnym uczeniu się. Rita Burrichter i Claudia Gärtner przybliży treści związane z estetyczną pedagogiką religii oraz na czym polega uczenie się religii między dziedzictwem kulturowym a hiperkulturowością w heterogenicznym społeczeństwie. Tę część zamyka artykuł Ilony Nord i Manfreda L. Pirnera o pedagogice religii w świecie cyfrowym.

Część druga (B) skupia uwagę czytelnika na nowych orientacjach w pedagogice religii. Thomas Schlag referuje treści dotyczące pedagogiki religii w wymiarze teologicznym a Bernhard Grümme na temat oświeconej heterogeniczności jako podejściu do dydaktyki religii wrażliwej na heterogeniczność. Martin Rothgangel omawia temat: od konwergencji do podejścia opartego na teorii różnic i wkładu tychże analiz w naukową teorię pedagogiki religii. Bernhard Grümme i Manfred L. Pirner koncentrują się na publicznym nauczaniu i uprawianiu pedagogiki religii w tymże kontekście a Jan-Hendrik Herbst na krytyczno-emancypacyjnej pedagogice religii. Dział ten zamyka artykuł Georga Buchera i Michaela Domsgena, ich dyskurs na temat pedagogiki religii związanej z empowermentem rozumianym jako przeciwieństwo bezsilności.

Część trzecia (C) dotyczy wyzwań pedagogicznoreligijnych, którą rozpoczyna artykuł Henrika Simojoki, jego przemyślenia na temat pedagogiki religii w kontekście globalnym. Katrin Bederna i Claudia Gärtner podejmuje rozważania wokół pedagogiki religii na rzecz zrównoważonego rozwoju tej dyscypliny. Stefan Altmeyer snuje refleksje dotyczące dydaktyki religii wrażliwej na język przekazu a Elisabeth Naurath zorientowanej na emocje, natomiast Silke Leonhard dydaktyki religii zorientowanej na rezonans. Z kolei Wolfhard Schweiker i Ulrike Witten koncentrują swoją uwagę na integracyjnej pedagogice religii i dydaktyce różnorodności. Jan Woppowa i David Kabisch dzielą się swoimi przemyśleniami w dwóch artykułach na temat dydaktyki religii w perspektywie konfesyjno-kooperacyjnej i dla osób niereligijnych. Dział ten kończy się interesującymi rozważaniami Manfreda L. Pirnera na temat pedagogiki religii zorientowanej na prawa człowieka. Jest to bardzo aktualne zagadnienie i szeroko dyskutowane w różnych kontekstach, zwłaszcza społeczno-politycznych i kulturowych.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że wszystkie artykuły w poszczególnych działach są spójne i zążębiają się merytorycznie. Mają też swój walor świadczący o aktualności poruszanych zagadnień wokół pedagogiki religii jako dyscypliny, jak i samej lekcji religii jako przedmiotu obligatoryjnego w systemie szkolnym na gruncie niemieckim. Wysoki poziom dyskursu naukowego, jaki zawarty jest w opracowaniach wszystkich autorów zasługuje na szczególne podkreślenie i uwagę. Starają się oni przedstawić szereg nowych innowacyjnych podejść i perspektyw w pedagogice religii. Szczególnie jednak chodzi o to, że tom ten jest czymś nowym w porównaniu z tomem opublikowanym w 2012 roku, ponieważ zmieniły się w międzyczasie ramy, konteksty i spojrzenia autorów i adresatów. Myślenie i praktyka pedagogicznoreligijna od pewnego czasu odbywają się pod auspicjami religijnej pluralizacji i indywidualizacji oraz w horyzoncie dalekosiężnych wyzwań społecznych i globalnych. Obecnie pojawia się istotne pytanie, czy procesy te można nadal odpowiednio opisać jako „rozwój”, czy też bardziej odpowiedni jest termin

„dysrupcja” lub „fragmentacja”. W każdym razie, dydaktyka religii i pedagogika religii ma miejsce w dramatycznie zmienionych okolicznościach. Utrata znaczenia Kościołów chrześcijańskich jest widoczna w utrzymującej się wysokiej liczbie osób emigrujących zarówno z Kościoła katolickiego, jak i protestanckiego. Wydaje się to wskazywać nie tylko na odejście od instytucji religijnej w społeczeństwie w dużej mierze zsekularyzowanym, ale także na zasadnicze pytanie natury systemowej. Stąd też pedagogika religii musi odpowiedzieć na to pytanie w szkole publicznej w sposób systemowy i systematyczny.

Daleko idąca dekonfesjonalizacja dotyczy nie tylko Kościołów chrześcijańskich, ale także innych wspólnot wyznaniowych i religii. W związku z tym ma ona bezpośredni wpływ na kwestie i formy nauczania religijnego i międzyreligijnego: Jakie są warunki wstępne, a przede wszystkim perspektywy docelowe pedagogiki religii? W konsekwencji, w warunkach heterogeniczności, pojawiają się nie tylko pytania „osobiste, zorientowane na podmiot”, ale także doktrynalne i związane z treścią pytania „fundamentalne w wymiarze teologicznym”: Jak pedagogika religii i dydaktyka radzą sobie z roszczeniami do ważności w odniesieniu do różnic doktrynalnych, ortodoksji i ortopraksji? Jakie „linie”, „wykluczenia” i „martwe punkty” można dostrzec w szkolnym nauczaniu religii w tym względzie, a także w warunkach nasilającej się segregacji społecznej i ekonomicznej?

Coraz pilniejszym punktem odniesienia dla szkolnej lekcji religii w zakresie etyki, światopoglądu i religii jest (globalne) społeczeństwo, postrzegane jako coraz bardziej rozdarłe i podzielone, którego spójność jest kwestionowana w obliczu podziałów społecznych. Wobec tych zagrożeń coraz głośniej słychać głosy wzywające do „nauczania” „wspólnych wartości” i świadomości demokratycznej w szkołach, a także do wspólnego uczenia się wszystkich uczniów, a tym samym opowiadające się za lekcjami etyki dla wszystkich zamiast partykularnej lekcji religii. Jak w tych warunkach można uwiarygodnić znaczenie i niezbędny wkład nauczania lekcji religii?

Poza kwestią spójności społecznej, globalne wyzwania stojące przed ludzkością stają się coraz bardziej naglące. Ostatnio odzwierciedliły się one w trzech globalnych kryzysach: kryzysie klimatycznym, kryzysie koronawirusa i kryzysie ukraińskim (ten ostatni nie był jeszcze możliwy do przewidzenia w momencie planowanej publikacji). Wszystkie trzy kryzysy wstrząsnęły, pękły i pokruszyły długo utrzymywane założenia i pewniki. To one sprawiły, że podskórnie tłące się długoterminowe kryzysy, takie jak globalna niesprawiedliwość, nierówności społeczne i malejące zaufanie do uczciwości i zdolności polityki do działania, stały się bardziej widoczne. Pytanie o to, co wspólnoty religijne mogą wnieść do przezwyciężenia takich kryzysów i jakiego wkładu się od nich oczekuje, jest bezpośrednio związane ze znaczeniem przypisywanym właśnie lekcji religii.

Rodzą się też kolejne pytania dotyczące także innych obszarów życia społecznego. Ważne jest jednak fundamentalne pytanie, czy kryzysy demograficzne, społeczne, kościelne i religijno-polityczne oraz wyzwania społeczne i globalne mają wpływ na aktualną edukację religijną? Czy konkretne niepowodzenia są widoczne w projektach i koncepcjach? Jeśli teologia i pedagogika religii mogą udowodnić swoją siłę przekonywania tylko kontekstualnie i w wymiarze kairolologicznym, w świetle odczytywania znaków czasu, to wymaga to niewątpliwie kontekstualnego formatowania odpowiedniego podejścia.

Wobec powyższych przemyśleń, jasne jest, że redaktorzy niniejszego tomu zaprosili do współpracy ekspertów celem opracowania adekwatnych perspektyw pedagogiki religii, starając się jednocześnie objąć jak najszersze spektrum koncepcji edukacji religijnej w ramach omawianej dyscypliny, jaką jest pedagogika religii i przedmiot lekcji religii w szkole. W zastosowanych kryteriach chodzi przede wszystkim o otwarte podejście do dalszego rozwoju nauczania lekcji religii, które powinno zakładać podstawowe tezy: uzasadnienie, cele, treści, metody, zrozumienie nauczycieli i adresatów, co do ich przemyśleń, jak przedmiot lekcji religii ma być na nowo interpretowany, odpowiadając na wyżej naszkicowane wyzwania.

Po przedstawionej wyżej strukturze recenzowanego tomu można z łatwością zauważyć, że wszystkie treści w poszczególnych działach, jak zaznaczono, korespondują ze sobą i odnoszą się do głównych wymiarów szkolnego nauczania religii. Wyjątkowy walor niniejszej publikacji stanowi bardzo bogata literatura przedmiotowa i pomocnicza wykorzystana przez autorów poszczególnych opracowań. Zasadniczym celem w tym tomie było zaoferowanie podręcznika, który jest łatwy do odczytania, szczególnie dla studentów i nauczycieli stażystów oraz nauczycieli w praktyce szkolnej. Charakter zeszytu ćwiczeń znajduje również odzwierciedlenie w standardowej strukturze publikacji. Treść merytoryczna książki, jej wyjątkowy walor może przyczynić się do ugruntowania nauki religii w szkole i do dalszego rozwoju jakości pedagogiki religii jako dyscypliny i jej gałęzi, jaką jest dydaktyka religii.

Polski czytelnik może niewątpliwie skorzystać z bogactwa produktywnej i twórczej myśli renomowanych pedagogów religii obszaru języka niemieckiego. Polecam tę publikację zwłaszcza nauczycielom religii, katechetom, studentom teologii i pedagogom oraz wszystkim, którzy reprezentują środowiska edukacyjne.

Cyprian Rogowski